

művének datálása. Osváth szerint Szigligeti „politikai tudatosodásának nagyszerű dokumentuma a Csikóssal körülbelül egy időben írt népszínműve, a Pákász”, majd néhány sorral alább „a Pákász közvetlen elődje a Csikósnak” (70. l.). A *Pákász* kéziratán nincs dátum, a kéziratot számbavevő Vértesy Jenő nem nyilatkozik a népszínmű keletkezési idejéről (Magyar Könyvszemle, 1914. XXII. k. 230. l.), a népszínművet bemutató Romhányi Gyula pedig a keletkezés időpontjáról szólva megjegyzi, hogy „a népszínmű írásának idejét homály fedi. Semmi határozott utalás nem ad alapot, melyen a kutató elindulhatna, csak belső érvekkel lokalizálhatjuk az ötvenes évekre”. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1930. XL. 463. l.). A kéziratban valóban nem található semmiféle támpont a keletkezés időpontjára. A népszínmű tartalma és hangja azonban

arra mutat, hogy nem az 1850-es években, hanem korábban, a szabadságharc előtt vagy esetleg alatt keletkezhetett. Ennyiben feltétlenül igaza van Osváthnak. De azt, hogy milyen alapon, vagy esetleg milyen tények hatása alatt állapította meg a már fent idézett határozottsággal a *Pákász* keletkezésének időpontját, még jegyzetben sem említi. Ilyen esetben véleményem szerint ha bizonyítani nem lehet, akkor a feltételezést indokolni kell.

Osváth Béla Szigligeti monográfiája fővonalában és részleteiben helyesen mutatja be és mértéktartóan értékeli a gazdag életművű drámaíró művészi pályáját, az ismeretében felsorolt észrevételek ennek a pályaképnek néhány gyengéjében megrajzolt oldalára kívántak csupán rámutatni.

Rejtő István

SZIKLAY LÁSZLÓ: A SZÁZADVÉG ELLENZÉKI IRODALMÁNAK TÖRTÉNETÉBŐL. GÁSPÁR IMRE

Irodalomtörténeti Tanulmányok. Művelt Nép kiadása 1955. 191 l.

Irodalomtörténészeink gondos kutatómunkája mind több fényt derít a múlt század végének irodalmi viszonyaira. Kirajzolódik előttünk nem egy olyan írói arc, amely már a múltban is felkeltette az irodalom híveinek érdeklődését, de sohasem annyira, hogy ezeknek a gyakran ellentmondásos egyéniségeknek a helyét és szerepét sikerült volna kijelölni. Az „Irodalomtörténeti Tanulmányok” sorozatban Reviczky és Iványi monográfiái mellett most egy Gáspár Imrét megelevenítő munka kapott helyet s ezzel a *fin de siècle* irodalmi életének erdejében vágott csapás ismét szélesedett. A részletes életrajz igényével fellépő írás ugyanis szükségszerűen több, mint pusztán Gáspár életpályájának nyomkövetése; egyben korrajz is, s ez adja jelentőségét.

Maga Gáspár — Sziklay László igen szorgalmas életrajzírói munkája nyomán — ezek után aligha tartozik majd irodalmunk rejtélyes alakjai közé. Munkásságáról is részletes képet kapunk az előttünk fekvő monográfiából. És itt mindjárt bevallhatjuk, hogy azok után, amit a múltban Gáspár tevékenységéről tudtunk, némi csalódás fog el bennünket most, hogy Sziklay könyvében ennek a sokágú, sokféle irányba szétágazó írói tevékenységnek egész körét megrajzolva látjuk. Gáspár ugyanis sokkal kevesebbet nyújt, mint amennyit az első ismerkedéskor ígér, és az életrajz írója — a téma iránt érzett

minden szeretete mellett is — akarva-nemakarva a dezilluzionálás végrehajtására vállalkozott, amidőn ilyen könyörtelen közelségbe emelte hőstét az utókor szeme elé. Azt kellett megmutatnia, hogyan válnak semmivé az íróban rejlő nagy lehetőségek, hogyan veszti értelmét az irodalmi vezérség önként vállalt szerepe, hogyan hajlik gyakran elvtelen napi robotba egy önmagát szuverénnek érző friss szellem. Míg Reviczky-nél a magányosság, betegség, szenvedés és lelki hontalanság mégis csak kigyöngyözött egy megejtő hangú lírai költészetet, Gáspár élete a torzók torzója! Mindaz, amihez nyúlt, csak félmunkaként került ki kezéből. Fiatalon, tizennyolc-húszéves fejjel a maga nemzedékének vezéreljeltje, öntudatosan készül a harcra, amelynek a legfiatalabb nemzedéket kellene csatasorba állítani a Gyulai-féle irodalmi diktatúrával szemben. A 70-es évek elején a Reviczky—Komjáthy—Koroda baráti körben Gáspárt a legkitűnőbbek között tartják számon, a továbbiakban azonban nemcsak vezéri szerepe enyészik el, de maga az ember is gyorsan kisiklik. Vannak életében kiemelkedő pillanatok, de ezek valóban csak pillanatok. A szlovák költővel, Sládkovics-csal való kapcsolata vagy a munkásmozgalommal való kacérkodása, néhány bátor újságírói tett: mint ki-kigyúló fények csillannak fel abban a sötétségben, amely egész életútját jellemzi. Hazátlan bohém, aki

felett már a kortársak is gúnyolódnak vagy sajnálkoznak; a nyugati irodalmak fogékony olvasója, aki vidéki szerkesztőségekben váltja aprópénzre kultúráját; kiszolgáltatott bértollnok (ilyennek mondja Sziklay is), vén fejjel konvertita, protestánsból lesz a pápa magasztalója. De legnagyobb elesettségében is tanúi lehetünk annak, hogy egy-egy röpke pillanatra kiegyenesíti gerincét, szemébe mondja a világnak a maga kellemetlen igazságait, hogy utána visszasüllyedjen a tehetetlenségbe.

A munka szerzője mindenekelőtt a társadalmi helyzet könyörtelen logikájával igyekezett Gáspár egyéni tragédiáját indokolni. Kérdés, hogy milyen sikerrel? Bizonyos, hogy ami a dualizmus eme évtizedeinek bénító hatására általában vonatkozik, abban a szerzőnek teljesen igazva van. Ma már nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a magyarországi kapitalizmus kifejlődésének első évtizedei éppen a kor legjobb írói tehetségeinek életében kiábrándulást és válságokat hoztak; a szabadabb hang, a polgáríbb ízlés, az új életérzések adekvát kifejezése csak a század végén, de még inkább a mi századunk elején találnak utat az irodalomban. A nagyarányú betokosodás, a sivár akadémizmus sok tehetséget taszított félre az útból s csak a legerősebbek tudtak keresztülvergődni a fojtogató közönyön és rosszakaraton. Mindez hozzátartozik a korhoz és Sziklay munkájának is egyik rokonszenves oldala, hogy a 70–80-as évek irodalmi helyzetképehez tanulságos adatokkal járul hozzá. Amikor azonban Gáspár Imre sorsának tragikus összeomlását kívánja indokolni, minduntalan az az érzésünk, hogy az egyén és a társadalom viszonyának olyan érzékeltetésével van dolgunk, amelyben a társadalom olyan hibáért is felelni kénytelen, amelyek inkább az egyén számlájára tartoznának. Véleményünk szerint Sziklay Gáspárnak az uralkodó dzsentrirel való párharcát többé-kevésbé mitologizálja. Ilyen törekvés érezhető pl. a Grünwald Bélával való összecsapás megrajzolásánál. Aligha hihető, hogy ez a kétségtelenül egyenlőtlen erőviszonyokat tükröző affaire vagy a rokonsággal való összekülönbözés egymagukban eldöntötték volna Gáspár életútját. Magában Gáspárban volt valami mélyenfekvő ok — valamilyen jellembeli fogyatékoság —, amely alkalmatlanná tette őt arra, hogy tartósan, keményen állja a sarat az életben. A monográfia szerzője szemelláthatóan nehéz küzdelmet vívott magával e kérdés eldöntésénél. Hőse iránt érzett rokonszenve csak nehezen engedte, hogy mindvégig kemény bírója legyen Gáspárnak. Igen árulkodó ebből a szempontból a könyvnek az a néhány sora, amelyben Gáspárnak a párbaj kérdésében elfoglalt álláspontjával foglalkozik a szerző: egy

előadásában Gáspár elítéli a párbajt, „mint kora uralkodó osztályának egyik kinövése”-t, s egy sorral alább megtudjuk, hogy ugyanabban az időben maga is párbajt vívott. Az akkori Népszava meg is botránkozott ezen a következetlenségen, — Sziklay napi-rendre tér fölötte. (111. l.) Az életrajz tele van az ilyen jellembeli következetlenség adataival. Nagy kár pedig, mert Gáspár életében akad nem egy olyan kezdeményezés, amely ha — erős jellem esetében — folytatásra lel, Gáspárt egészen más oldalra állíthatta volna, mint ahol a valóságban állott. Sziklay erénye, hogy gondosan kimunkál minden részletet, nemcsak azt mutatja meg, hogy ki volt Gáspár, hanem azt is, hogy mivé lehetett volna!

Maga az életrajz gazdag korfestő adatokban: látjuk a felvidéki kisvárosok középiskoláit, a németes polgári kultúrát őrző Pozsonyt, a kapitalizmus útján haladó fővárost, az alföldi központokat, megismerkedünk egész sor érdekes kortársal. Sokoldalúan és gondosan nyomon kíséri a szerző Gáspár életútját a kis és nagy állomásokon át, levelezése mellett elsősorban a korabeli sajtó anyagát gyűjti össze. Figyelme kiterjeszkedik Gáspár — sokszor álneveken megjelölt — apró cikkeire is és nemcsak ismerteti őket, de a cikkek eszmei mondani-válóját is rendre végiglelmezi. E becüsletes aprómunka elvégzése lehetővé teszi, hogy a szóbanforgó évtizedek megismerésében jó nagy lépést tegyünk előre.

A szerző Gáspár egyéni irodalmi művei mellett (melyek súlyát nem értékeli túl) nagyon helyesen kiterjeszti érdeklődését Gáspárnak a magyarországi nemzetiségekhez, elsősorban a szlovák néphez való kapcsolataira. Gáspár érdeklődése a szlovák irodalom és a szlovák nép iránt valóban olyan rokonszenves formában nyilatkozik meg, amellyel abban az időben íróink között nemigen találkozunk. Helyes volt rámutatni ennek a rokonszenvnek mélyen szociális jellegére. Halványabb képet alkothatunk a tanulmány nyomán Gáspárnak a szlovák irodalom akkori képviselőihez, elsősorban Sládkovicshoz fűződő konkrét viszonyáról. Bár Sziklay több ízben is megemlékezik a Sládkovicssal való találkozásnak Gáspár egész életére gyakorolt hatásáról, a népköltészet felé való útmutatáson túl nem sok konkrétat tudunk meg erről a kétségkívül figyelemreméltó barátságról. Igaz, maga Gáspár sem segíti eléggé szerzőnket ebben, mert feljegyzései nem vonatkoznak Sládkovics társadalmi-politikai gondolkodásának ismertetésére. A barátság egyik lényeges tanulsága: a szlovák klasszikus költő ragaszkodása a magyar irodalom nagyjaihoz így is világosan kibontakozik Sziklay előadása

nyomán. Gáspár azonban e barátságon túl első ismertetője — még hozzá többnyire nagyon jószemű és megértő ismertetője — nálunk a szlovák irodalomnak, ő maga is fordított, mégpedig nemcsak alkalomszerűen, hanem bátran mondhatni, élethivatásként. Ha szétforgácsolt, rapszodikus s egyre sekélyesebb életében volt valami állandóság, mely megadta egyéni helyét a korabeli társadalomban és méltóvá teszi őt az utókor elismerésére, akkor ez leginkább az a becsületes viszony, amely őt a nemzetiségekhez, köztük a szlovák néphez s ennek kultúrájához fűzte. A korabeli szlovák nacionalista sajtó és a reakciós szlovák burzsoázia, mint arra Sziklay rámutat, ezt természetesen nem értékelte, nem értékelték magyar részről sem, éppen ezért annál fontosabb, hogy felfigyeljünk rá most, és Sziklaynak a magyar-szlovák vonatkozásokat bemutató könyve ebből a szempontból sok ösztönzést tartalmaz az itt még teljesen fel nem tárt további irodalmi kapcsolatok felkutatására.

Gáspárt számontartjuk úgy is, mint Mickiewicz Krími Szonettjeinek első fordítóját. Sziklay nem tud határozottan választ adni arra a kérdésre, hogy miből fordította Gáspár Mickiewiczet, de valószínűvé teszi, hogy szlovák közvetítő hívhatta fel rá a figyelmét. Ami azonban a fordítások értékelését illeti, meg kell vallanunk, hogy a Gáspár-féle áttűtetések vajmi gyengék voltak, s aligha lehettek alkalmasak arra, hogy szélesebb körben érdeklődést keltsenek a lengyel költő iránt. A tartalmi hűségről mondottak is részletes elemzésre szorulnának.

Ki kell említeni a munka világos szerkezetét, gazdag apparátusát és természetesen könnyed nyelvezetét. Mindezek a vonások

nemcsak tanulságos, de elsőrendűen olvasmányos munkává is avatják Sziklay könyvét. Övni kell azonban a szerzőt a társadalmi erőviszonyok ábrázolásánál és általában a múlt századvégi politikai helyzetkép megrajzolásánál kísértő vulgarizmusoktól. Bátran ilyen vulgarizálásnak tekinthető a dzsentrire való túlsűrű hivatkozás a konkrét és egyénített környezetrajz helyett vagy a Gyulai-féle irodalmi vezetőkör immár túlzottan is általánosságokban mozgó rajza —, ami, tegyük hozzá, nem egyedül Sziklay tanulmányának fogyatéksége. Vulgarizálásnak tartjuk azt is, ha a szerző Gáspárnak olyan erényeket tulajdonít, mintha neki egyedül sikerült volna túljutnia a kor politikai felfogására jellemző „politikai nemzetfogalmon” valamiféle népeket egyesítő idealisztikus gondolkodáshoz. A felhozott adatok egyáltalán nem bizonyítják azt, hogy Gáspár a nemzetiségi kérdésben valamiféle új politikai koncepciót állított volna fel az uralkodó ideológiával szemben s ezt senki nem is várhatja tőle! Ami pedig a monarchia népeinek „egységben” való szemléletét illeti, ez bizony üres frázisként hat, ha meggondoljuk, hogy a kapitalizmus viszonyai között semmiféle tartós megegyezésről vagy barátságról nem lehetett szó e népek uralkodó osztályai között.

Mindez azonban nem csökkentheti annak a jószándéknak az értékét, amellyel Gáspár a dualizmus élesedő nemzeti ellentétei közepette az érdekelt nemzetek barátsága mellett síkraszállt. A népek közti megértésnek és barátságának őszinte szelleme hatja át a Gáspárral foglalkozó monográfiát is, amely a szerző eddigi tudományos munkásságának kétségtelenül kiemelkedő eredménye.

Kovács Endre

HISTORICKÉ PIESNE

Texty a komentáre pripravil R. Brtáň. Úvod napísal A. Melicherčík. SAV Bratislava 1953.

Históriás énekek. A szövegeket előkészítette és magyarázatokkal ellátta R. Brtáň. Bevezetőt írt A. Melicherčík. SAV Bratislava 1953. 252 l. XIII tábla.

A Szlovák Akadémiai Kiadónál a „Régebbi szlovák irodalom emlékei” sorozat negyedik köteteként figyelemreméltó könyv jelent meg: *Históriás énekek*. A közölt szövegeket és kommentárokat Rudo Brtáň rendezte sajtó alá, a bevezető tanulmány Andrej Melicherčík munkája. A feldolgozott anyag természetesen sok hasonlóságot mutat a magyar históriás énekekkel. Magyarország

északi, szlováklakta területén a históriás énekeket a XVI. és XVII. sz. mozgalmas történelmi eseményei hozták létre. Ezeknek, akárcsak magyar megfelelőiknek, témája a török elleni harc, várostromok versben való megéneklése.

A kötet bevezető tanulmányát Andrej Melicherčík alapos történelmi áttekintéssel kezdi. Rámutat arra, hogy a XV. sz. vége